

Om dansk faghistorie

Sammenlignes den karakteristisk af dansk faghistorie, som Claus Bjørn for nylig fremlagde i KRITIK¹ med den, der findes i *Mangfoldighedens pris. Dansk faghistorie – en status (1997)*², kan man have svært ved at tro, at de to fremstillinger skulle vedrøre samme institution i dagens Danmark. At fagfolk kan nå til afvigende resultater, når de beskæftiger sig med samme sag, er et velkendt forhold i den videnskabelige dagligdag. Men når undersøgelser af samme forhold fører til diametralt modsatte konklusioner, kan der være grund til at forfølge sagen lidt.

Bjørn beskriver historie som et fag kendetegnet ved kontinuitet såvel som konsensus. Kontinuiteten siges være massiv, ja nærmest overvældende: der skulle ikke være sket nogen afgørende ændringer i forståelsen af historiefagligheden, siden Kristian Erslev skrev *Konge og Lensmand* i 1879. Den faglige konsensus siges at være lige så massiv: der skulle være enighed om fagets kerne og kendetegn på tværs af alle forskelle i historisyn. På den baggrund er det ikke overraskende, at Bjørn mener sig berettiget til at udtale sig på fagets vegne – ja, han tillader sig endog den fløthed at lade Clio smile overbærende til nabofagene, der synes bebyrdet med kiv og strid.

Signalordene i *Mangfoldighedens pris* er ikke kontinuitet og konsensus, men nichedannelse og fragmentering. Fragmenteringen ses som en følge af den måde, historiefaget har vokset sig stort på. Der har siden 60'erne været en betydelig vækst i historikernes antal, men væksten har ikke været ledsaget af en refleksion over fagets kerne og kendetegn. Tilvæksten er derfor især sket gennem dannelsen af nicher, hvor stadig nye former for bindestregshistorie har kunnet florere – eksempelvis arbejder-, kvinde-, børne-, krops- og mentalitetshistorie. I dag – siges det – har dansk faghistorie mere en identitet af navn end af gavn. Det er præget af en mangfoldighed som ingensinde før, men det har også haft sin pris. Faget bliver lignet med et babelstårn, fordi der i dag ikke længere bliver samarbejdet eller kæmpet om de overordnede rammer, tværtimod synes det at fremstå som fragmenteret og spredt for alle vinde.

De to analyser af dansk faghistorie lader sig

ikke forlige, de er på afgørende punkter i klar modstrid med hinanden. Da jeg selv har været med til at udarbejde den i *Mangfoldighedens pris*, kan det ikke overraske, at jeg foretrækker den og finder Claus Bjørns misvisende.

Når man ser ordentligt efter – hævder Claus Bjørn – så har danske faghistorikere i det væsentlige været enige om, hvad der konstituerer historiefagets faglighed. Og udsagnet følges op af et forsøg på at indkredse indholdet af den faglige konsensus. Den skulle bestå af tre kerneelementer: (i) kildekritikken, (ii) et objektivitetsideal og (iii) en skelnen mellem historievidenskab og historieskrivning. Ud fra mit kendskab til dansk faghistorie må en sådan fremstilling betegnes som intet mindre end en mytedannelse.

Det er rigtigt, at kildekritikken har spillet en betydningsfuld rolle i den faglige identitetsdannelse, det var især tilfældet før i tiden. Men det er ikke rigtigt, at danske faghistorikere i det væsentlige har været enige om kildekritikkens kendetegn eller dens plads i forsknings- og fremstillingsprocessen. Ikke blot var Kristian Erslevs *Historisk Teknik* (1911/1926) et i sig selv dybt splittet skrift, men der har blandt faghistorikere løbende været en strid om, hvilken Erslev man skulle følge og bruge. Og på det seneste har der endog været de faghistorikere, der har plæderet for at skrotte hele det erslevske arvegods. Der er følgelig ikke kun tale om en uholdbar harmonisering, men om en faglig forfladigelse, når Bjørn søger at formidle det indtryk til folk uden for faget, at der har eksisteret og fortsat skulle eksistere en faglig konsensus omkring kildekritikken.

Der er således ingen mulighed for at ophæve den modsætning, der findes mellem Niels Skyum-Nielsens og Karsten Thorborgs tilgange til kildekritikken – for nu at tage de faglige yderpunkter fra senere årtier som eksempler.³ Skyum-Nielsen var talsmand for en helt igennem subjektfor nægtende metodelære, han betragtede mennesket alene som en fejkilde i erkendelsesprocessen og satsede følgelig på at få elimineret den menneskelige faktor mest muligt. Og derfor tillagde han film- og lydtekster (= de mekaniske og ubrudte enkeltoptagelser) en særlig høj kildeværdi. Thorborg søgte derimod at formulere en

subjektudviklende metodelære, fordi han mener, at historisk forskning i en grundlæggende forstand skal ses som afhængig af historikerens evne til både at stille gode, relevante og perspektivrige spørgsmål og til på kreativ og kritisk vis at udnytte foreliggende kildemateriale og forskning i forsøget på at sandsynliggøre de afgivne svar.

I Bjørns fremstilling af historiefagets faglighed er Rankes objektivitetsideal det andet hovedelement – altså den opfattelse at historiestudiet skulle frigøre sig fra alle andre formål og hensigter end det at skildre fortiden “wie es eigentlich gewesen”. Det typiske i dansk faghistorie i tiden før 1950 var – som jeg ser det – snarere den stik modsatte opfattelse: faghistorikere søgte dengang helt bevidst at bruge deres fag – som det blev sagt – “i det levende Livs Tjeneste”. Udforskningen af fortiden blev ikke set som en værdi i sig selv, den skulle tværtimod anvendes til at bearbejde og perspektivere samtidens politisk-kulturelle udfordringer. Netop fordi faglighed og politik var vævet ind i hinanden, var megen dansk faghistorie kontroversiel – der stod dengang ofte strid om historikernes synspunkter og resultater.⁴

Siden 1950'erne har dansk faghistorie været dybt splittet i sit syn på fagets brugsfunktioner. Der har været dem, der har ment, at historiefaget kan og skal udfylde en politisk dannende funktion i samfundet, og dem, der har afvist noget sådant med den begrundelse, at det må betragtes som uforeneligt med fagets status som videnskab. Niels Thomsens fremhævelse af, at historiefaget bør holde sig på afstand af enhver form for forskning, der “direkte sigter mod ‘identitetsskabelse’ eller andre ikke-videnskabelige mål”, kan godt ses som et forsøg på at gøre Rankes objektivitetsideal til norm i dansk faghistorie.⁵ Men det må også nævnes, at Steen Busck på samme tidspunkt som Thomsen har plæderet for en helt anden opfattelse: faghistorikere bør være kendetegnet ved “et engagement i nutiden” og bruge deres fag til at “komme til kundskab om, hvilke interesser der er på spil, og hvilke man vil tjene. At tage sit parti”.⁶

Det tredje hovedelement i Bjørns fremstilling er et udsagn om, at der blandt danske faghistorikere skulle være en opslutning bag den skelnen, som Erslev drog mellem historieforskningen og historieskrivningen. Jeg skal bestemt ikke betvivle, at denne skelnen har tiltalt en del af de mere empiristisk orienterede blandt danske historikere, men noget kerneelement i en faglig konsensus har det nu aldrig været. Det kan således nævnes, at en nøglefigur som Povl Bagge søgte grundlæggende at problematisere den erslevske

skelnen i sin afhandling “Om historieforskningens videnskabelige karakter” fra 1940.⁷

Bjørn har givetvis ret, når han peger på, at Erslevs skelnen kan genfindes i Niels Thomsens artikel om “Historiens Janushoved” (1994)⁸, men dette debatindlæg viser, at det på ingen måde drejer sig om en faglig fællesnorm. Bakkede danske faghistorikere op om distinktionen mellem historievidenskab og skrivning, havde der slet ikke været nogen grund for Thomsen til at råbe vagt i gevær. Når han har gjort sig til talsmand for en faglig strammerkurs, er det, fordi han mener, at mange historikere er gået “over stregen” og i praksis har valgt “amatørismen” i et forsøg på “at imødekomme de påståede krav om popularisering fra et dybt set uinteresseret publikum”. Det er netop på grund af den manglende opslutning bag den erslevske norm, at Thomsen plæderer for igen at få skelnet skarpt mellem, hvad han benævner “formidlerforskningen” og “den videnskabelige forskning”.

I sin fremstilling orholder Bjørn sig særdeles afvisende til Søren Mørch – altså en af de faghistorikere, der har stået mest i offentlighedens søgelys i de senere år. Der er bestemt gode grunde til at stille sig kritisk til den analyse, der er blevet fremlagt i *Den sidste Danmarkshistorie* (1996), men ved at indtage en arrogant affejende holdning kommer Bjørn til at overse det forhold, at Mørch på flere punkter faktisk fremstår som en foregangsmand – altså en, som andre danske faghistorikere vil kunne lære en hel del af.

Mørch har skrevet to større danmarkshistorier. I begge tilfælde har han sat sig for at besvare et sæt spørgsmål, som han mente ville blive oplevet som væsentlige og vedkommende af den danske befolkning, og han har på den måde søgt at gengive historiefaget lidt af den plads, som det tidligere indtog i samfundets kollektive erindringsarbejde. *Den ny Danmarkshistorie* (1982) var historien om moderniseringen af det danske samfund – altså et forsøg på at besvare spørgsmålet: “hvordan gik det til, at Danmark holdt op med at være et uland eller noget der ligner det”. *Den sidste Danmarkshistorie* (1996) er historien om et forestillet fællesskabs fødsel, vækst og forfald – altså et forsøg på at besvare spørgsmålet: “hvordan blev Danmark en nationalstat, og hvordan kan det være, at det er anderledes nu”.

Mørchs besvarelse af disse to hovedspørgsmål er – som jeg vurderer det – langt fra overbevisende, men det forhold bør ikke få den konsekvens, at danske faghistorikere distancerer sig fra den gode kerne i det mørchske projekt. Når Mørch har fået så mange læsere i tale, som det

tilsyneladende er tilfældet, må en del af forklaringen søges i det forhold, at han faktisk har formået at indkredse en del af de historiske spørgsmål, der opleves som relevante og påtrængende i dagens Danmark. Og i al fairness skal det nævnes, at Mørchs fagkolleger ikke ligefrem har stået i kø for at give befolkningen andre og mere kvalificerede svar på de stillede spørgsmål.

Mørch har i begge sine danmarkshistorier eksperimenteret med fremstillingsformen. *Den ny Danmarkshistorie* fremstod i 1982 som et genre-mæssigt nybrud, idet den brød med en traditionel fremstillingsform: den kronologisk fremadskridende, og i et forsøg på at udvikle en mere struktur- og samfundshistorisk tilgang lod han danmarkshistorien i stedet blive struktureret af en variant af den marxistiske basis-overbygningsmodel. I *Den sidste Danmarkshistorie* har Mørch gjort brug af en traditionel, ja næsten klassisk form, idet han et stykke af vejen har søgt at efterligne den tilgang, som A.D. Jørgensen benyttede sig af i *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie* (1882). Men den traditionelle tilgang er samtidig tilpasset en ny tid, idet Mørch også har sat sig for at give sine læsere en fornemmelse af det opsplittede og mosaikagtige i de fortalte historier. Det sker ved hjælp af forskellige postmodernistiske stiløvelser.

Mørchs eksperimenter med fremstillingsformen er interessante uden at være rigtig vellykkede, han har således på ingen måde haft held med at etablere et nyt paradigme for skrivningen af en danmarkshistorie. Men selv om dette er tilfældet, er der stadig god grund til, at andre faghistorikere lader sig inspirere af det mørchske eksempel og begynder at eksperimentere med historie som tekst. Det drejer sig om et felt, der i en dansk sammenhæng har været sørgeligt forsømt – måske fordi en empiristisk tilgang har stået forholdvis stærkt inden for dansk faghistorie.

Der er sket et afgørende skred i den analyse- og fortællerposition, som Mørch benytter sig af i sine to danmarkshistorier. Da han skrev *Den ny Danmarkshistorie* optrådte han i rollen som den udenforstående fagmand, der havde sat sig for at analysere og forklare en overstået epoke i det danske samfunds historie. Danmarkshistorien blev her nærmest betragtet *sub specie aeternitatis*. *Den sidste Danmarkshistorie* fremstår derimod som en åben vedgæelse af, at han som historiker løb ind i vanskeligheder, når han alene ville betragte fortiden oppefra og udefra, fordi han jo selv står midt i tidens strøm og er en del af de historier, der skal fortælles. Derfor har han her i 90'erne helt følgerigtigt valgt også at inddrage

sin egen familie- og livshistorie i 'den store historie', som han fortæller om den danske nationalstats fødsel, udvikling og forfald.

Skal Mørch – kan man spørge – også på dette punkt betragtes som en foregangsmand? Ja, det er han – af to grunde. Det bliver i historiefaget – således som i andre human- og samfundsvidenskaber – stadig mere umuligt at holde fast i den subjektneutrale sagprosa, der tidligere dannede normen blandt fagfolk, spørgsmålet om forfatterjeget og forfatterstemmen er dukket op og bliver stadig mere påtrængende, også når det drejer sig om udformningen af fagtekster.⁹ Dertil kommer det forhold, at det er uholdbart, hvis historikere ikke i deres arbejde vedgår og medtænker, at de selv er historie – altså deres egen historicitet. Jeg vil ikke påstå, at den måde, som Søren Mørch har håndteret dette problem i *Den sidste Danmarkshistorie*, er den bedst tænkelige – slet ikke, men der er bestemt god grund til at anerkende, at han har haft mod til at forsøge at tænke sig selv med i sit arbejde som historieforfatter og forvalter af en kollektiv erindring. Det er man ikke just forvænt med i disse år.

Dansk faghistorie synes at stå ved en vigtig korsvej – og det kan være forklaringen på, at man her i 90'erne kan spore en tydelig krisebevidsthed i fagets selvrefleksion.¹⁰ Teorihistorisk kan dansk faghistorie nok ikke komme uden om at måtte forholde sig mere aktivt diskuterende til de udfordringer, der kommer fra en postmoderne tænkning. Når det ikke i større udstrækning er sket allerede, skyldes det, at John Christensen og Henrik Stevnsborg som fortalere for postmodernismen i historiefaget især har søgt at få ophævet enhver skelnen mellem faghistorie og fiktion – Stevnsborg har således gjort sig bemærket ved at anbefale sine fagkolleger, at de skulle begynde at arbejde og skrive som en romanforfatter.¹¹

Dette teoretisk 'overkill' på historiefaget har gjort det let for fagfolk at ignorere udfordringen fra postmodernismen som en gang lomme filosofisk sniksnak. Men da der blandt yngre historikere synes at være en betydelig interesse for de problemstillinger, der er indlejret i en postmoderne tænkning,¹² må det forventes, at dansk faghistorie i den nærmere fremtid kommer til at genoverveje sit forhold ikke alene til en empiristisk metodelære og den etablerede videnskabelige arbejdsdeling, men også til det mere spegede problemkompleks omkring, hvordan forholdet mellem hverdagslivets og de fagvidenskabelige erkendelsesmåder kan og skal forstås.

Samfundshistorisk står dansk faghistorie ligeledes ved et vendepunkt. Betragtes det i et fugle-

perspektiv, så er det vigtigt at holde sig for øje, at faget blev etableret som moderne videnskabsfag sideløbende med det nationsbygningsprojekt, der blev søsat i anden tredjedel af 1800-tallet. Danske faghistorikere kom faktisk til at spille en betydelig rolle i dette projekt, idet de var med til at etablere og udvikle det nationale erindringsfællesskab. Danmarkshistorien som genre var et integreret led i denne proces: afsender, modtager og den fremstillede fortid blev her knyttet sammen til et forestillet fællesskab gennem forestillingen om 'det danske folk'.

Når danske faghistorikere skrev om dansk historie til andre danskere, blev der skrevet historie på en sådan måde, at læserne ville kunne identificere sig med det læste, og historikerne fik på denne måde projiceret forestillingen om 'et dansk folk' langt tilbage i tid. Og omvendt. Så længe historikerne skrev om dansk historie, var de ikke konfronteret med et påtrængende relevansproblem, idet alle gik ud fra, at danskere ville finde det danske folks historie interessant og væsentlig. Nationsbygningsprojektet kom på denne måde flere generationer til at gennemsyre fagets tænke-måder og har således været med til at definere den taget-for-givne virkelighed i dansk faghistorie.¹³

Indtil 1960'erne stod det nationale som tidens dominante diskurs, men siden da har det mistet denne position og er efterhånden blevet reduceret til en blandt mange diskurser i den danske dagligdag. Uden for faghistorikernes række er den traditionelle form blevet ved med at eksistere: historieskrivere som Palle Lauring og Ebbe Kløvedal Reich har fortsat med at skrive danmarkshistorier om og for folket. Men blandt faghistorikere er danmarkshistoriegenren blevet mere og mere en tom skal – ja i dag fremstår den nærmest som en indholdsløs konvention. Det skyldes bl.a. det forhold, at danske faghistorikere ikke længere finder det fagligt forsvarligt at tage udgangspunkt i forestillingen om 'et dansk folk', når de skal skrive en danmarkshistorie.

Danske faghistorikere kunne indtil 1960'erne gå ud fra, at de skrev til og ind i et nationalt erindringsfællesskab, og gennem forestillingen om 'det danske folk' var de med til at knytte et bevidsthedsmæssigt bånd og dermed etablere et forestillet slægtskab mellem mennesker fra fortid, nutid og fremtid. Det var det, der gav faget en politisk-kulturel *raison d'être*. Men efterhånden som det nationale erindringsfællesskab er begyndt at krakelere, er de socio-kulturelle rammebetingelser for historiefagets virksomhed også blevet grundlæggende ændret.

Andre steder er historikere begyndt at drøfte konsekvenserne af, at de erindringshistorisk skal til at forstå deres virksomhed inden for rammerne af en ny tidsalder,¹⁴ men endnu har denne diskussion ikke sat sig igennem inden for dansk faghistorie. Jeg er dog ikke i tvivl om, at udfordringen fra de ændrede rammebetingelser for faghistorisk virksomhed vil blive oplevet som mere og mere presserende i de kommende år. Og derfor er der også grund til at forvente, at man i den nærmeste fremtid vil komme til at se danske faghistorikere drøfte, hvilke erindringsfællesskaber de skal være med til at udvikle og bearbejde gennem deres faglige virksomhed. For tager de ikke fat om den diskussion, vil deres fag langsomt miste sin samfundsmæssige *raison d'être* og efterhånden blive reduceret til – med Martin A. Hansens rammende formulering – "et Kontor for fundne Sager, der egentlig alle er ligegyldige".

NOTER

1. "Dansk faghistorie mellem Apollo og Minerva. Signalement af et fag med kontinuitet", *KRITIK*, nr. 127, 1997.
2. *Den jyske Historiker*, nr. 75/76, 1997.
3. Jf. henholdsvis N. Skyum-Nielsen & P. Nørgart, *Film og kildekritik*, 1972 og K. Thorborg, *Arbejdsrapporter til historisk metode*, (rev. udg.), 1977.
4. Jf. B. E. Jensen, "Fagets dobbeltansigt", *Den jyske Historiker*, nr. 75/76, 1997.
5. Jf. N. Thomsen, "Historiens Janushoved", *Historisk Tidsskrift*, bd. 94, 1994.
6. Jf. S. Busck, "Hvad skal det nytte? Om ikke at lade den virkelige historie og det virkelige liv passere forbi uden for vinduerne", i K. P. Jensen m.fl. (udg.), *Havkat mellem Hav og Himmel. En bog om Leo Tandrup og om Historiens og Kunstens Nytte*, 1995.
7. *Historisk Tidsskrift*, 10 R, bd. V, 1939-41.
8. Jf. note 5.
9. Jf. temanumret "Who Speaks? The Voice in the Human Sciences," *History of the Human Sciences*, bd. 10, nr. 3, 1997.
10. Tegnene herpå er opregnet i sidste del af B. E. Jensen, "Selvrefleksion i dansk faghistorie: en status," *Historisk Tidsskrift*, bd. 96, 1996.
11. Jf. Weekendavisen d. 25.9.1992 samt "Historikerfejden I" og "III," *Fortid og nutid*, 1993 & 1994.
12. Jf. eksempelvis C. Madsen, "Historie og videnskab", *Zenit*, nr. 1, 1996 og samme, "Historisk erkendelse i den postmoderne erfaring," *Fortid og nutid*, 1996.
13. Jf. B. E. Jensen m.fl., *Danmarkshistorier – en erindringspolitisk slagmark*, 1997.
14. Jf. B. E. Jensen, "Historieformidling og erindringspolitik – i mindefesternes æra," i *Erindringens og glemslens politik*, 1996.

BERNARD ERIC JENSEN, f. 1943. Mag. art. i historie. Lektor ved Institut for humanistiske fag, Danmarks Lærerhøjskole.

KRITIK

Redigeret af
Frederik Stjernfelt
og
Nils Gunder Hansen

130

[1997]